2.5. Sõjaseisukord

Sõjaseisukorra väljakuulutamise tingimused:

1. tegemist on Eesti riigi iseseisvuse ja sõltumatuse või territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud relvastatud rünnakuga või sellega samaväärse rünnakuga või agressiooniga ja
2. esineb vajadus sõjaseisukorra juhtimisvolituste rakendamiseks või sõjaseisukorra ajaks ettenähtud meetmete rakendamiseks.

Põhiseadus ei määratle, millist olukorda tuleks lugeda sõjaseisukorraks ning millised tingimused peavad sõjaseisukorra väljakuulutamiseks esinema. Sõjaseisukord ei ole võrdsustatav relvakonfliktiga, kuigi võib seda hõlmata, kuna sõjaseisukorra väljakuulutamise järel ei ole täidesaatev riigivõim kohustatud sõjategevust alustama. Sõjaseisukorra väljakuulutamise järel tekib Kaitseväel õigus otsustada sõjalise jõu laiaulatuslikuma kasutamise üle.[15] Tänapäeval välditakse terminit „sõda“, selle asemel kasutatakse rahvusvahelises õiguses pigem agressiooni, relvastatud rünnaku, relvakonflikti termineid, sest üldjuhul säilivad nimetatud olukordades riikide vahel kontaktid. PS-ist tulenevalt ei saa loobuda sõjaseisukorra mõiste kasutamisest, kuid seda saab selgitada nüüdisaja rahvusvahelisest humanitaarõigusest ja riikide praktikast lähtuvalt.

Sõjaseisukord kuulutatakse välja, kui esineb oht Eesti riigi iseseisvuse ja sõltumatuse või territoriaalse terviklikkuse vastu – **oht riigi eksistentsile ja rahva säilimisele**. Oht võib tuleneda sõjalisest relvastatud rünnakust või selle ohust. Rahvusvahelises humanitaarõiguses on rünnaku mõiste ja kohaldamise ulatus avatud 12. augusti 1949. a Genfi konventsioonide 8. juuni 1977. a (I) lisaprotokolli rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta[16] artiklis 49. Rünnak tähendab vastaspoole vastu suunatud vägivallategusid nii pealetungil kui ka kaitses ja kõnealust määratlust kohaldatakse rünnakutele mis tahes territooriumil, sh konfliktiosalisele kuuluval, kuid vastaspoole kontrollitaval territooriumil toimuvate rünnakute puhul. Rünnakut võib käsitada nii kitsamas kui ka laiemas tähenduses. Igas konkreetses situatsioonis jääb rünnaku olemasolu ja selle ulatus rakendaja tõlgendada ja põhjendada.

Sõjaseisukord võidakse välja kuulutada ka siis, kui esineb **relvastatud rünnakuga samaväärne rünnak**, sest traditsioonilise relvastatud rünnaku toimumise asemel on tõenäolisem sellega samaväärne rünnak muude vahenditega või mitteriiklike osaliste poolt. Nüüdisajal ei toimu ründed üksnes konventsionaalses keskkonnas, vaid ka tavatus sõjapidamise keskkonnas (nt küberruum). Ründeid pannakse toime lisaks tavapärastele sõjarelvadele ka muude vahenditega
(nt info- ja telekommunikatsioonivahendid), mis toovad kaasa ohu riigi julgeolekule. Relvastatud rünnakuga samaväärne rünnak võib olla ka näiteks rünne teise kollektiivse enesekaitsega hõlmatud riigi vastu, mida Eesti tunnistab kui rünnakut oma riigi vastu, nt rünnak Läti vastu.

Sõjaseisukorra väljakuulutamise põhjus võib olla ka **agressioon**. Agressiooni toimumine ei ole üldjuhul ootamatu, sellele eelneb situatsiooni pingestumine. Sellisel juhul võib otsuse teha Riigikogu. Vabariigi Presidendi pädevus on seotud eelkõige vahetu relvastatud rünnakuga, mis ei jäta Riigikogule aega reageerimiseks.[17]

Tegevuse kvalifitseerimine agressioonina on § 128 lg-st 2 tulenevalt jäetud Vabariigi Presidendi pädevusse. Kuna § 127 lg 2 nimetab ka presidenti nõustavat Riigikaitse Nõukogu, siis võimalusel

konsulteerib president Riigikaitse Nõukoguga sõjaseisukorra või mobilisatsiooni väljakuulutamisel. Agressiooni korral on väga oluline kaitsetegevuse kiire alustamine, mis eeldab Vabariigi Presidendi kiiret otsust. Kuna Riigikaitse Nõukogu saab seisukoha avaldada kiiresti (vajadusel ka kogunemata), siis on operatiivselt võimalik teada saada riigikaitsepoliitikat kujundavate ametiisikute (Riigikogu esimehe, Riigikogu väliskomisjoni ja riigikaitsekomisjoni esimehe, peaministri, riigikaitsega seotud valdkondade eest vastutavate ministrite ning Kaitseväe juhataja) seisukohad. (viide PS komm § 128 p 18 selgitus).

Vabariigi President saab agressiooni olemasolu tunnistada ja vastavad otsused teha vaid igal üksikjuhul eraldi. Vabariigi President ei või anda üldise iseloomuga akti, milles ta loeb agressiooni tunnuste esinemisel sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni automaatselt väljakuulutatuks. Vabariigi President peab üksikotsuse tegema ise, seda ei saa ta volitada teistele isikutele (nt Kaitseväe juhatajale). Presidendi otsus on vajalik, hoidmaks ära reaktsioone olukorras, kus agressiooni tegelikult ei eksisteeri. See on oluline tsiviiljuhtimise aspekt, mis hoiab ära relvajõudude põhjendamatu kasutamise. Sellise otsuse tegemine presidendi poolt sümboliseerib ka riigikaitse ühtsust ja terviklikkust. (sama. P 20)

Agressiooni puhul on õiguslik tagajärg kahesugune. Esiteks tähendab see Eesti riigiõiguse seisukohast sõjaseisukorra väljakuulutamist ning sellega kaasnevate piirangute kehtestamist. Teiseks on agressiooni toimumine oluline ka rahvusvahelise õiguse seisukohast ehk see tähendab Kaitseväe õigust kasutada jõudu teise riigi vastu (ka ründava riigi territooriumil).

Terminit „agressioon" tuleb defineerida vastavalt kehtivale rahvusvahelisele õigusele. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) põhikiri kasutab küll terminit „agressiooniakt", kuid ei defineeri seda, vaid seab riigi enesekaitseõiguse eeltingimuseks „relvastatud rünnaku" olemasolu. Agressiooni termini selgitamisel saab lähtuda ÜRO Peaassamblee 1974. a resolutsioonis nr 3314 (XXIX) „Agressiooni määratlemine" sätestatud tingimustest, kuid peab arvestama, et tegu ei ole õiguslikult siduva dokumendiga ning rahvusvahelises õiguses võib „agressiooni" sisu aja jooksul muutuda.18 Resolutsiooni nr 3314 (XXIX) kohaselt on agressioon olukord, kui üks riik kasutab sõjalist jõudu teise riigi suveräänsuse, territoriaalse terviklikkuse või poliitilise sõltumatuse vastu või muul viisil, mis on vastuolus ÜRO põhikirjaga. Järgnevates punktides nimetab viidatud resolutsioon agressiooniakte: sõjaline blokaad, sõjaline okupatsioon, relvaliikide kasutamine teise riigi vastu jne. Muu hulgas nimetab artikkel 3(g) agressiooniaktiks juhtumit, mil relvastatud grupid, irregulaarsed üksused või palgasõdurid on saadetud riigi poolt või tegutsevad riigi nimel ning panevad toime teise riigi relvajõudude vastu tegusid, mis on kõnealuses definitsioonis nimetatud. Nimetatud näited agressiooniaktide kohta ei ole ammendavad.

Termineid „agressioon" ja „relvastatud rünnak" võib tõlgendada PS-i kontekstis samatähenduslikena, kuivõrd Riigikogul kui kõrgeimal rahva esindusel on üldjuhul pädevus sõjaseisukorra väljakuulutamiseks. Üksnes erakorralisel juhul, mil rünnak Eesti Vabariigi vastu on ootamatu
ja vahetu, saab sõjaseisukorra välja kuulutada ka Vabariigi President. Rahvusvahelise õiguse seisukohast peetakse agressiooni mõistet laiemaks kui relvastatud rünnaku oma19. See tähendaks, et teatud agressiooniaktide puhul võib riik reageerida küll riigisiseselt, vastavalt õigusele, kuid ei või agressiooni tõrjuda teise riigi territooriumil. Seda võib ta teha ainult juhul, kui agressioon on ka relvastatud rünnak ÜRO põhikirja artikkel 51 tähenduses. Rahvusvahelise praktika kohaselt ei ole siiski võimalik üheselt ütelda, kust jookseb täpne piir kahe kontseptsiooni vahel.

Õigusselguse huvides on KORKS-i § 30 lõikes 1 toodud eraldi esile Riigikogu õigus ka agressiooni korral sõjaseisukord välja kuulutada ning lõikes 2 täpsustatud, et agressiooni korral on seesugune õigus presidendil.

PS-i kohaselt on sõjaseisukorra väljakuulutamiseks vaja demokraatlikult legitimeeritud seadusandja – Riigikogu – eelnevat sellekohast otsust. PS-i § 128 lg 1 kohaselt kuulutab Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul välja sõjaseisukorra, Eesti vastu suunatud agressiooni korral kuulutab sõjaseisukorra välja Vabariigi President, ootamata ära Riigikogu otsust (PSi § 128 lg 2). Seejuures on oluline panna tähele, et Riigikogul ei ole PS-i järgi diskretsiooniõi-gust – presidendilt sõjaseisukorra väljakuulutamise ettepaneku saamisel on Riigikogu kohus-tatud selle välja kuulutama. Erakorralise seisukorra väljakuulutamise ettepaneku saab esitada lisaks presidendile ka Vabariigi Valitsus ning ettepaneku menetlemisel on Riigikogul kaalutlus-õigus ning võimalus jätta ettepanek rahuldamata (PS-i § 129). PS-i tõlgendades tähendab see, et sõjaseisukorra väljakuulutamisel peab tegu olema olukorraga, mis on ilmne ja kus on vaja rakendada sõjaseisukorraks ettenähtud juhtimisvolitusi ja piiravaid meetmeid. Riigikogu saab erinevalt erakorralisest seisukorrast sõjaseisukorra välja kuulutada lihthäälteenamusega, st olukorra tõsidusest tulenevalt on vajalik teha otsus kiireloomuliselt.

Sõjaseisukord kehtib kogu riigis, kuna selle väljakuulutamisega kaasnevad pädevused ja volitused puudutavad kõigi riigiasutuste tegevust ja riigi toimimist ning kogu ühiskonna korraldust.

Sõjaseisukorraga samal ajal ei saa olla erakorralist seisukorda, aga saab olla eriolukord. Mobilisatsiooni võib välja kuulutada paralleelselt sõjaseisukorraga või varem.

15 Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaanne, § 128 kommentaarid, punktid 3 ja 5. Kättesaadav: https://www.pohiseadus.ee/index.php?sid=1&ptid=141&p=128

16 12. augusti 1949. a Genfi konventsioonide 8. juuni 1977. a (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta. RT II, 1999, 21, 121.

17 Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaanne, § 128 kommentaarid, punkt 20. Kättesaadav: **https://www.pohisea-dus.ee/index.php?sid=1&ptid=141&p=128**

18 Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaanne, § 128 kommentaarid, punkt 19. Kättesaadav: **https://www.pohisea-dus.ee/index.php?sid=1&ptid=141&p=128**

19 Värk, R., Riikide enesekaitse ja kollektiivse julgeolekusüsteemi võimalikkusest terroristlike mitteriiklike rühmituste konteks-tis, lk 106, 2011; Gaja, G., The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary, p 437, Oxford, 2002.

Viimati uuendatud 17.09.2026